

ԵԶՄԻԱՄԵՆԱԿԱՆ ԹՂԹԱԿՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(ՍԵՊՏԱԿԱՆ “ՍԻՈՆ,, Ի)

Ա.

Ազգային-եկեղեցական ժողովը Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի մնայուն հոգեւորական անդամներին յանձնարարել էր իւր նիստերին մասնակցութեան հրաւիրել կաթուղիկոսական պատգամաւորներէն հետզհետէ երկերկու հոգի հերթով, աշխարհիկ տարրի ներկայութիւնը ապահովելու համար, զործնականապէս դժուար համարելով մշտական անդամներին առկայութիւնն իջմիտման միջոցով պատճառներով միայն ներկայ թուականի մայիսին հնարաւոր եղաւ իրագործել այդ ցանկալի որոշումը, առաջին հերթին հրաւիրուեցան Ազգային-եկեղեցական ժողովի ատենապետութեան երկու անդամներ՝ Ստեփան Մալխասեան և Կոստանդին Դիւլնազարեան:

Առաջին նիստին նախագահեց և ժողովը բաց արեց Սրբազնագոյն Կաթուղիկոսն անձամբ, պարզելով ներկայ նստաւրջանի բնոյթը, և թուելով այն խնդիրները, որոնք քննութեան նիւթ պիտի լինին. օրհնեց բոլոր անդամներին և մաղթեց արդիւնաւոր աշխատակցութիւն: Ապա նախագահութիւնը յանձնելով Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոսին, հեռացաւ իւր առանձնարանը: Թէև և Սրբութիւնը ներկայ չէր նիստերին, բայց նախագահողը ամենայն նիստից յետոյ, ներկայանում է իւր ընկերների կողմից և զեկուցանում նիստերի ընթացքի և որոշումների մասին և յաճախ ցուցումներ ստանում քննուած կամ քննելիք հարցերի առթիւ:

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը սովորական և առօրեայ խնդիրներէն զատ՝ վեց նիստի մէջ զբաղուեցաւ յատկապէս այն կարեւոր հարցերով, որ յանձնարարուած էր նորան Ազգային-եկեղեցական ժողովի կողմից, այն է եկեղեցական Նոր Սահմանադրութեան, Բարեփոխութեան, Մ. Աթոռի տնտեսական և այլ յարակից խնդիրներով, կարգի բերելով և ամփոփելով եղած նիւթերը, որ հաւաքուած էին Ազգային-եկեղեցական ժողովի գումարումից

առաջ, և որոնցով զբաղուելու և որոշումներ անելու հնարաւորութիւն չունեցաւ, այլ միայն ցուցումներ տուաւ Գերագոյն Հ. Խորհրդին կարգաւորելու, մշակելու և ընթացք տալու:

Գերագոյն Հ. Խորհրդի մնայուն անդամները նախ հարկ համարեցին իրենց նոր աշխատակիցներին իրապէկ դարձնել $1\frac{1}{2}$ տարուայ զործունէութեան և ապա անցնել խնդիրների քննութեան: Այդ պարտականութիւնը յանձնուած էր Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոսին: Ապա հետզհետէ եղած նիւթերի հիման վերայ կազմուեցան Սահմանադրութեան և Բարեփոխութեան նախագծերը, որ Ազգային-եկեղեցական ժողովի որոշման համաձայն պիտի ուղարկուին Հայոց եկեղեցու նուիրապետութեան բարձր ներկայացուցիչներին և առաջնորդներին իրենց կարծիքները յայտնելու, յապաւումներ կամ յաւելումներ անելու, որից յետոյ միայն վերջնական խմբագրութեան կ'ենթարկուին, առաջարկելու դառնալով Ազգային-եկեղեցական ժողովին ի հաստատութիւն:

Ներկայ թղթակցութիւններով կամենում ենք ըստ էութեան, առանց մանրամասնութիւնների մէջ մտնելու, մեր հաւատացեալներին և մտաւորականներին եւս մասնակից անել այդ նիստերում յարուցուած խնդիրների բովանդակութեան:

1

Գերագոյն Հ. Խորհրդի $1\frac{1}{2}$ տարուայ գործունէութեան մասին (քաղուած բառացի և երբեմն յապաւումներով բուն զեկուցումներից) — Ազգային-եկեղեցական ժողովի կողմից ընտրուած Գերագոյն Խորհուրդը իւր զործունէութիւնն սկսել է 1932 թ. նոյեմբերի 18-ին, նախապէս ներկայանալով Ն. Սրբութեան և նորա հայրապետական օրհնութիւնն ստանալով: Չորս հիմնական անդամների՝ Գարեգին և Գեորգ

արքեպիսկոպոսների, Արտակ և Արսէն և պիսկոպոսների հետ հրաւիրուեցան և թեմակալ առաջնորդները էջմիածնում եղած ժամանակ, համաձայն հանգուցեալ կաթողիկոսի խորհրդի ծագման հետ կապուած կոնդակի և Ազգային-եկեղեցական ժողովի որոշման:

Պաշտօնական առաջին նիստից առաջ դեռ ևս Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոսի ստորագրութեամբ, որպէս ընտրուած անդամներից աւագի, իւր պաշտօնակիցների գիտութեամբ հետադրով հաղորդուած էր Ս. Հայրապետի ընտրութեան և օժման մասին Կիրիկիոյ Շնորհազարդ կաթողիկոսներին, Երուսաղէմի և Կ. Պոլսի պատուիրաքներին, արտասահմանեան և Միութեան առաջնորդներին և կեղորոնական հոգեւոր իշխանութիւններին. իսկ առաջին նիստում հրահանգուեցաւ զրաւոր տմեն տեղ, յիշատակել նորընտիր կաթողիկոսի անունը մեր եկեղեցու մէջ ընդունուած աւանդութիւնների համաձայն. նոյն նիստում և որոշուեցաւ պատրաստել օրհնութեան անդրանիկ կոնդակը:

Իրրե ուրախալի և նշանակալից երեոյթ պէտք է նկատել, որ Ս. Հայրապետի ընտրութիւնը և Ազգային-եկեղեցական ժողովի արդիւնաւոր վախճանը արտաքոյ կարգի ոգևորութեան և որդիական ջերմ զգացման ու հաւատարմութեան արտայայտութեան առիթ եղաւ աշխարհիս չորս կողմը ցրուած հայութեան համար դէպի Մ. Աթոռը և Հայրապետի անձը: Ոչ միայն Կիրիկիոյ Շնորհազարդ կաթողիկոսներին, Երուսաղէմի և Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ պատրիարքների, առաջնորդների և կեղորոնական իշխանութիւնների և ամենատեսակ ազգային հաստատութիւնների կողմից, այլ և ամենահեռաւոր, աննշան անկիւններից եկած և Գ. Հ. խորհրդի ղեւանում ղիզուած հեռագիրներն ու գրութիւնները, ուրախութեան, ջերմ սիրոյ և հաւատարմութեան զգացումներով ցողուած, ապացոյց են, թէ հայ ժողովուրդը շատ թանգ է գնահատում հայրապետական Աթոռը և նորա մէջ տեսնում իւր միութեան սրբազան նշանակը, նուիրագործուած դարերի պատմութեամբ և աւանդութիւններով:

Բայց Լուսաւորչի յաջորդի ընտրու-

թիւնը և սգոյ քողի բարձումը նորա աթոռի վերայից բարեկամական յարաբերութեան և շնորհաւորութիւնների առիթ էր և քրիստոնէական եկեղեցիների ներկայացուցիչներից շատերի կողմից. ինչպէս մեր զարաւոր դրացի և բարեկամ վրացի ժողովրդի Շնորհազարդ Կալիստրատ կաթողիկոսի, Ուկրայնական եկեղեցու պետ Պիմէն արքեպիսկոպոսի, Անգլիական Եպիսկոպոսական եկեղեցու գլխաւոր Բէնեարբրիի արքեպիսկոպոսի, Զիրբալդարի եպիսկոպոս Բիքստոնի, Ամերիկեան եպիսկոպոսական և բողոքական եկեղեցիների ներկայացուցիչներից, ինչպէս Նիւ-Յորքի արքեպիսկոպոս Զէմա Հենրիի, Չիքաղոյի եպիսկոպոս Զորը Կրէյգ Ստիւարտի, Վաշինկտոնի եպիսկոպոս Զէմա Ֆրիմանի, Սաքսոնիայի Պրինց կաթողիկ քահանայ և ուսուցչապետ Մաքսի, Ժընեւի բողոքական պատար և որբախնամ Կրաֆտ Բոնարի եայլն: Այս բոլորին Ն. Սրբութեան կողմից ուղարկուած է պարտապատշաճ պատասխան, և առհասարակ Ն. Սրբութեան ցանկութիւնն է եղել ոչ մի թուղթ չթողնել առանց պատասխանի, իրրե միջոց կենդանի կապ պահելու հաւատացեալ եւ հասարակական զիրք ունեցող անհատներին, համայնքներին, հաստատութիւններին և մեր հեռաւոր հատուածների հետ: Ս. Հայրապետն իսկ իւր բազմաթիւ շրջաբերական և մասնաւոր բնոյթ կրող կոնդակներով աշխատել է աւելի զօրացնել այդ կապը և կենդանացնել սէրն ու գիտակցութիւնը դէպի Մ. Աթոռն ու մեր բնիկ երկիրը, յորդորելով յուզութիւն եւ ի զգաստութիւն այն դէպքերում, երբ կուսակցական նեղ պայքարներով սխալներ կամ շեղումներ են կատարուել:

Հէնց առաջին նիստերից հիմնական անդամների մէջ որոշուել են մի տեսակ աշխատանքի բաժանման և ղեկավարութեան շրջաններ. Վհահափառ Հայրապետի հաճութեամբ Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոս նախագահող նիստերի. Տ. Գեորգ արքեպիսկոպոս իրրե Ն. Սրբութեան ներկայացուցիչ և բանակցող պետական-կառավարական շրջանների հետ. Տ. Արտակ եպիսկոպոս գանձապահ և հայրապետական թեմի ներկայացուցիչ Երեւանում. Տ. Արսէն եպիսկոպոս իրրե վերստուգիչ և ան-

միջական հսկող վանական կառավարութեան ծախսերի և գործառնութեան: Այս մէկու կէս տարուայ ընթացքում Գերագոյն խորհուրդը 103 պաշտօնական նիստ է ունեցել և զբաղուել է եկեղեցու ընդհանուր կառավարութեան խնդիրներէր զատ հետեւել կարգի հարցերով: ա) Տընտեսական խնդիրներ և վանական հաստատութիւններ: բ) Տաճարի բարեկարգութիւն և կրօնական միջավայրութիւն: գ) Բանակցութիւն կառավարութեան հետ: դ) Թեմերի կարգաւորութիւն և սրտակից յարաբերութիւն միւս բարձր աթոռների հետ:

2

Տնտեսական խնդիրներին մէջ առաջին տեղն են բռնում կաթնուղիկոսարանի և միաբանութեան պէտքերի հոգացողութիւնն ու մատակարարութիւնը: պահուած է միաբանական սեղանատունը, վարիչն է Տ. Եղիշէ վարդապետ, որ Վանական կառավարութեան հետ գնում է հարկատր նիւթերը և պահում մթերանոցում հետըզհետէ գործադրելու համար: Նա ունի իւր գնումների և գործադրութեան մատեանը, որ միշտ ենթարկուած է նախ վերստուգչի և ապա Դ. Հ. խորհրդի հաշուետեսութեան: Շտեմարանում հաւաքում է ջրաղացից եկած աղունավարձը կամ տորգսինից գնուած ալիւրը՝ նախ Սահակ վարդապետի և այժմ Յովհաննէս վարդապետի տեսչութեամբ, ենթարկուած վերստուգչի հսկողութեան: Անցեալ 32/33 թուականին ջրաղացների եկամուտը համեմատաբար լաւ էր. բաւարարում էր ոչ միայն վեհարանի և միաբանութեան հացի կարիքներին, այլ և այնտեղից նպաստ էր տրուած միաբանութեան մասնաւոր պէտքերի համար: Բայց մի տարի է, գրեթէ, որ շատ պակասել է արդիւնքը, այնպէս որ Դ. Հ. խորհուրդն ստիպուած էր զուլութեան և յանկարծակիի չգալու համար տորգսինից որոշ քանակութեամբ ալիւր գնել տալ. ստիպուած էր կրճատել նաև միաբաններին որպէս նպաստ նշանակած ալիւրի կամ ցորենի տուչութիւնը:

Վանքի տնտեսութեան գործադիր մարմինն է Վանական կառավարութիւնը՝ Տ. Թաղէոս եպիսկոպոսի և Դանիէլ ծ. վար-

դապետի անդամակցութեամբ, որոնք ևս հսկում են ջրաղացի վերայ, սեղանատան առուծախսը կատարում, շէնքերի նորոգութեան հսկում և այլն, վերստուգչի և Դ. Հ. խորհրդի վերին հսկողութեամբ:

Միաբանութիւնը բացի ճաշից ստանում է ամսական դրամական փոքրիկ սոճիկ, որ բաշխուած է ըստ այսմ. խորհրդի անդամները, ինչպէս և Տ. Մարոպ, Բագրատ և Մատթէոս արքեպիսկոպոսները, Վեհափառ Հայրապետի հաճութեամբ ստանում են 120 բ., պաշտօն ունեցող եպիսկոպոսները 90 անպաշտօնները 80, պաշտօն ունեցող վարդապետները 70, իսկ անպաշտօնները 60 բ.: Վերջինների չափով էլ ստանում են որպէս նպաստ նիկողայոս վարդապետ Հին Նախիջևանի գործակալը և Հաղբատի վանահայր Զաքարիա վարդապետը: Ըստ հանգամանց և հարկի ճանապարհածախս և նըպաստ է տրուել և թեմական առաջնորդներին նրանց, որոնք տեղական եկամուտներով հնարաւորութիւն չեն ունեցել հոգալու իրենց անհրաժեշտ պարէնը, ամսական 100, 200 և 300 բութրու սահմանների մէջ: Միաբաններին 32/33 թ. տրուել է մէկական փութ, բացառաբար և 2 բութ ցորեն կամ ալիւր սննդեան և այլ կարիքների լրացման համար, որ հնարաւոր չէր միայն ստացած ամսականով հոգալ: Բաշխուել է երբեմն երբեմն և թէյ, շաքար, սապոն, սպիտակեղէնի կտորներ և մի մի ձմեռուայ վերարկուացու, որ նուէր է ուղարկուած Լոնդոնի համայնքի կողմից: միաբաններից մի երկուսը գեւ չեն ըստացել: Հիւանդ միաբանների համար բժիշկ է հրաւիրուած, գեղեր հոգացուած և դուրսը բժշկուելու գնացողներին համեստ նպաստ նշանակուած: Մի անգամ էլ Վեհափառ Հայրապետի օժման տարեկարծի աթիւր բաշխուած է իւրաքանչիւրին 5-10 զովար աստիճանի և դիրքի համեմատ:

Այս տեղեկութիւններից երևում է, որ միաբանութիւնը բաւարարուած է նիւթական կողմից համեստութեան սահմանների մէջ և ներկայ պայմանների թիւադրութեան համեմատ, առաջին օրինակը ինքը Վեհափառ Հայրապետը տալով, որ կամովին հրաժարուել է տանձին խոհանոց ունենալուց և բաւականանում է ընդհանուր սեղանատանը պատրաստուած ճաշ

չերով, մթերքների համեմատական չափով եղած բաշխումով և իրեն արամադրելի ամսական 250 բուրլով, բացի սպասաւորների սոճկից, որ հոգացւում է վանքի կողմից:

Չնայելով Աթոռի սուղ միջոցներին, չէր կարելի անտարբեր մնալ ղէպի գիւղական քահանաներից շատերի կարիքաւոր վիճակը. այս մէկ ու կէս տարուայ ընթացքում հետզհետէ նպաստ է տրուել այգայիսիներին մօտ 10,000 ր., բացի սուրանից, և առհասարակ կարօտեալ ընտանիքների օգնութիւն է եղած արիւրով, ցորենով, հնարաւորութեան սահմանների մէջ, Վեհափառ Հայրապետի կարգադրութեամբ:

Որո՞նք են եկամտի աղբիւրները: Տաճարը իւր մօմավաճառութեամբ և պատահական փոքրիկ նուէրներով հաղիւ կարողանում է ծածկել իւր ծախսերը՝ մօմի, մաքրութեան, սպասաւորների և երգիչների համար. իսկ Միութեան թիւերից, շատ քիչ, զրեթէ ոչինչ օգնութիւն է գալիս, որովհետեւ թեմական եկեղեցիներն ու համայնքները իրենք դժուարութեամբ կառավարուելու վիճակի մէջ են. դեռ առաջնորդներից ոմանց, ինչպէս յիշեցինք, նշոյստ է ուղարկուում Մ. Աթոռից: Մեր դրամական եկամուտը ջրաղացների աղուեռափածն էր, որ այս անցած տարին շատ պակասել է, մինչև իսկ ոչ բաւարար միաբնութեան հացը հոգալու, և ապա վանքի բակում եղած փոքրիկ բանջարանոցը, որտեղից հոգացւում են սեղանատան պէտքերը: Վանքի և Աթոռի պահպանութեան գլխաւոր միջոցները մնում են մեր արտասահմանեան հայութեան կամաւոր նուէրները, որ ի հարկէ, դարձեալ շատ համեմատական են կարիքների համեմատութեամբ: Բայց եթէ հնարաւոր է եղել առանց զրկանքի պահել միարանութիւնը, վեհարանը և հոգալ մեծ տան հետ կապուած ծախսերը, այդ պէտք է բացատրել Ս. Հայրապետի ընտրութեան և օժման հետ կապուած բացառիկ նուիրատուութիւններով: Այդ առթիւ ստացուած է 40 անգլ. ֆունտ ստերլինգ և 518 զոլլար, որից 390 զոլլար հոգացել է Փարիզի եկեղեցական Հոգարար-ձութիւնը, 100 զոլլար ստացուած է Ամե-

րիկայի արեւելեան թեմի պատգամաւոր Հայկ Սմարեանից, 20 զոլլար Փարիզի պատգամաւոր Լեոն Կիւմիշկերտանից, 20 ֆ. ստերլինգ Երուսաղէմի պատգամաւոր Միւնուստ ապրող Թորոս Մարմանեանից, 15 ֆ. ստերլինգ Ժընևի հայ համայնքից՝ Տ. Մատթէոս եպիսկոպոս Ինճէյեանի միջոցով, և մնացածը զանազան անձերից:

Ընտրութիւնից յետոյ, բայց դարձեալ նոյն առթիւ, հետզհետէ ստացուած են հետեւեալ գումարները. Եպիսկոպոսից՝ նորընձայ Տ. Մամբրէ եպիսկոպոսի ձեռքով 270 ր. 27 կ. տորգսինի բոներով և 8 զոլլար, Իւրաքի թեմից՝ Տ. Ռուբէն եպիսկոպոսի ձեռքով 44 ֆ. ստերլինգ. Ամերիկայից՝ հանգուցեալ Ղեոնդ արքեպիսկոպոսի ձեռքով 924 զոլլար, Սուրաբայի հեռաւոր համայնքից 5 ֆ. ստերլինգ, Յունաստանից 103 ր. 41 կ. տորգսինի բոներով, Բուլղարիայից նոյնպէս 42 ր. 30 կ., Նիւ-Եորքից Միհրդատ Թիրաքեանից 16 ր. տորգսինի, Աղքատողրիայից այլի տիկին Ջարուհի եկաւոֆից մի ֆ. ստերլինգ:

Իրեն արձագանգ Աղգային-Եկեղեցական Ժողովի, որ Կլիկիոյ տան կաթողիկոսների և պատրիարքների ուշադրութիւնն էր հրաւիրում Մ. Աթոռի նիւթական ծանր վիճակի վերայ, ստացուած է Շնորհազարդ կաթողիկոսներից՝ իրենց աղքատիկ գանձանակից 50 ֆ. ստերլինգ, որպէս եղբայրական օգնութիւն. թէպէտ ոչ Ժողովի և ոչ նորընտիր Հայրապետի ցանկութիւնն էր այդ ձեռով ծանրանալ առանց զորան էլ նրանց նիւթական սուղ միջոցների վերայ. հրաւէրը բարոյական աջակցութեան մասին էր միայն, բայց Շնորհազարդ կաթողիկոսների այգայիսի վերաբերմունքը ղէպի Մ. Աթոռը թանգ պիտի զնահատուի, և մենք կը կամենայինք, որ Հայաստանեայց եկեղեցու բոլոր հարազատների ուշադրութիւնից չվրիպէր այդ իրողութիւնը: Երուսաղէմի պատրիարք Տ. Թորգոմ արքեպիսկոպոս իւր թեմերի մէջ կազմակերպել է ձեռնադրութիւն տարեկան հանգանակութիւն, որով զոյացել է 100 ֆ., սորա վերայ տեւացնելով վանքի բիւջէից ևս 50 ֆ., խոստանում է տարեկան ուղարկել 150 ֆ., որ շատ զգալի օգնութիւն կը լինի: Յուզիչ է նաեւ Ամերիկայից՝ Նիւ-Եորքում

քնակուող Գրիգոր Տէր Գրիգորեանի նամակը, որի հետ ուղարկում է յիսուն դոլարի մի չէք ի պահպանութիւն Աթոռի, ինքը չլինելով առանձնապէս հարուստ, որդիական պարտականութիւն է համարում ամենայն տարի նոյն գումարի առաքումը, որքան Տէրն իրեն հնարաւորութիւն կ'տայ:

Հարիւր ֆունտ էլ ստացուած է Կալիֆոռնիայի Էջմիածնին կտակուած գումարի տոկոսներ:

Այսպիսով մեր եկամուտն է եղած 1508 ֆ. ստ., 1450 դոլլար և 431 ր. 98 կ. տորգսինի բոններ:

3

Մի քանի խօսք էլ Արգարեան հիմնադրամի մասին: Դեռ ևս հանգուցեալ կաթողիկոսի ժամանակ այս հիմնադրամի օգտագործման և գործադրման յատուկ կանոնադրութիւն է մշակուած, որով տարեկան տոկոսների $\frac{1}{3}$ ը թողնուած է Լոնդոնի Կեղրոնական Յանձնաժողովի տրամադրութեան տակ ըստ հայեցողութեան գործադրելու կտակի թեղադրութեան համաձայն, բայց նախահաշուի հաստատութիւնն Վեհափառ Հայրապետի'ց ստանալուց յետոյ, հաշուետու լինելով նաև յետ կատարման, իսկ մնացած $\frac{2}{3}$ ը բաշխուած է Ն. Արքութեան կողմից: Բարձր գնահատութեան արժանի մի գործ է սա, անմահացնելու հանգուցեալ կտակարարի յիշատակը, որով Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի տրամադրութեան տակ տարեկան մի որոշ գումար կայ, իւր հայրական օգնութեան ձեռքը հասցնելու հեռաւոր և մերձաւոր որբերին, չքաւորներին, արկածեալներին և նրանց պահպանութեան և զատիւարակութեան նուիրուած հաստատութիւններին: Չհաշուած այն 10,000 ֆ. ստերլինգը, որ միանուագ դրուած էր հանգուցեալ կաթողիկոսի տրամադրութեան տակ, որ նա էլ յանձնեց Հայաստանի կառավարութեան գործադրելու Լուկաշէն կոչուած, որբերից կազմուած գաղութի շինարարութեան, տարեկան տոկոսներից ևս բաշխուած է 11,000 ֆ., որից 5000-ը արտասահմանից եկած և Հայաստանում հաստատուած գաղթավայրերի շինութեան և նրանց որբախնամ գործին, իսկ մնա-

ցածը արտասահմանի որբախնամ հաստատութիւններին և գաղացներին:

Հետեւել ցուցակը պարզ գաղափար է տալիս բաշխումների մասին.

ա) Միւրիայի գաղթականութեան որբերին, այրիներին և արկածեալներին՝ հինգ նուագում 1930 թուից սկսած 1900 ֆ.:

բ) Յունաստանի որբերին և այրիներին հինգ նուագում 800 ֆ.:

գ) Կ. Պոլսի՝ հինգ նուագում 700 ֆ.:

դ) Փարիզի Դպրոցասէր Տիկնանց Միութեան՝ հինգ նուագում 500 ֆ.:

ե) Ժընևի որբանոցին (Կրաֆտ-Բոնար)՝ հինգ նուագում 450 ֆ.:

զ) Լոնդոնի Աղքատախնամին՝ հինգ նուագում 250 ֆ.:

է) Թաւրիզի հայ որբերին և այրիներին՝ երկու նուագում 200 ֆ.:

ը) Նոր Զուղայի որբերին և այրիներին՝ երեք նուագում 550 ֆ.:

ր) Պոլսի Կալֆայեան որբանոցին՝ երկու նուագում 100 ֆ.:

ժ) Փարիզի Հայ Կանանց Միութեան 50 ֆ.:

ժա) Մուսուլի եկեղեցու կառուցման 50 ֆ.:

ժբ) Լոնդոնի Հայ Տիկնանց Միութեան 10 ֆ.:

ժգ) Լիոնի Հայ Մայրերի Միութեան 50 ֆ.:

ժդ) Տեսինի եկեղեցասէր Տիկնանց Միութեան 50 ֆ.:

ժե) Լիոնի եկեղեցու շինութեան 50 ֆ.:

ժզ) Պէրպէրեան վարժարանին (Եգիպտոս) նպաստ 50 ֆ.:

ժէ) Էջմիածնի սան Ռ. Պետրոսեանին երկու նուագում 240 ֆ.:

ժը) Խորհ. Հայաստանի որբերին և գաղթավայրերին, կառավարութեան յանձնուած՝ երկու նուագում 5000 ֆ.:

ժր) Միանուագ նոյն նպատակով կառավարութեան յանձնուած հանգուցեալ կաթողիկոսի ժամանակ 10,000 ֆ.:

Ընդամենը 21,000 ֆ.:

4

Տաճարի տարեկան եկամուտը մոմավաճառութիւնից և կամաւոր նուէրներից անցեալ 1933 թուին եղել է մօտաւորա-

պէս 15,000 ռ., որ գործադրուել է սպասաւորներին և երգիչներին վարձատրութեան, մօմի և այլ կարիքների վերայ: Լուսարարացեալն է Տ. Գեորգ արքեպիսկոպոսը՝ Թագէտս եպիսկոպոսի և Տիրայր վարդապետի օգնականութեամբ, որ կառավարել է աւօրեայ ժամերգութիւնը, հանդիսաւոր արարողութիւններն ու պատարագները և բաւարարել բարեպաշտների կրօնական պահանջներին: Պահուում է երգեցիկ փոքրիկ խումբ Թագէտս եպիսկոպոսի ղեկավարութեամբ, հրաւիրուած են և երկու ձայնեղ քահանաներ, որոնք միաբանութեան անդամների հետ օգնել են ժամերգութեանը: Քարոզներ աւանդական սովորութեան համաձայն խօսուել են հանդիսաւոր օրերին և մեծի պահոց կիւրակներին Վեհափառ Հայրապետի կամ լուսարարացեալի նշանակումներով: Այստեղ, միջանկեալ կերպով, կարող ենք աւելացնել նաև, որ մեծ տօներին ևս, ուր առաջնորդական աթոռը Թափուր է եղել ժամանակաւորապէս, ուղարկուել են եպիսկոպոսներ, հանդիսաւոր պատարագով և քարոզներով միութեանը բարեպաշտ ժողովրդեան:

Բայց մի մեծ հոգս ծանրացած է Վեհափառ Հայրապետի և Գերագոյն Խորհրդի անդամներին վերայ, որ դարաւոր տաճարի շէնքի պահպանութեան և բարեկարգութեան խնդրին է. տարաբաղդաբար, արդէն քանի տարի է կաթում են մեր երկու արևելեան խորանները և խոնաւութիւնն հետզհետէ անցնում պատերին. բացի ներքին բարեկարգութիւնից՝ կտուրն ամբողջապէս կարօտ է նորոգութեան: Տեղական և սովորական միջոցներով ոչ մի հնարաւորութիւն չունինք այդ գործը կատարելու, առանց արտասահմանեան հաշտութեան յատուկ օգնութեան, որի համար Վեհափառ Հայրապետը միտք ունի առանձին կոնդակով դիմելու, երբ հնարաւոր կը լինի իւր ներկայացուցիչն ուղարկել այնտեղ:

5

Վեհափառ Հայրապետի կարևոր հոգացողութեան խնդիրներից մէկն է եղել բանակցութիւնը կառավարութեան հետ, ծագած գժուարութիւնները հարթելու և

եկեղեցու վարչական և այլ գործերը կանոնաւորելու համար: Արդէն վերև յիշուեցաւ, թէ ներկայացուցիչ և բանակցող էր նշանակուած Տ. Գեորգ արքեպիսկոպոսը, որ յաճախ դիմել է Հայաստանի կառավարութեան, երբեմն և Վրաստանի կամ Անդրկովկասի միութեան բարձր իշխանութեան, խնդրի բնաւորութեան նայելով, միշտ խնդրանքներ և ցուցումներ ստանալով Վեհափառ Հայրապետի կողմից: Բարեպաղաբար դիմումների մեծ մասը զբաղեցնում են ստացել և հարթուել թիւրիմացութեամբ կամ որ և է պատճառով ծագած խնդիրների, քահանաների վիճակի և նրանց հարկերի թեթեւութեան, թեմական պատգամաւորական ժողովների գումարման և խորհուրդներ կամ առաջնորդների ընտրելու նկատմամբ: Ձեռք ուղում մանրամասնել ջրաղացների հարկերից անցեալ տարի 20,000 ռ. դեղումը կամ անհրաժեշտ մթերքների և նւթերի ըստացումը կառավարութեան համապատասխան հաստատութիւնների կարգադրութեամբ, որ անկարելի կը լինէր մեզ գնել կոռպորատիւ խանութներէ:

6

Առանձնապէս գժուար կացութիւն է ստեղծուած մեր արտասահմանեան թեմերի մէջ կուսակցական անդուսպ պայքարների հետեանքով, երբեմն մինչև իրար վնասելու աստիճանին հասած: Եւ այդ զժառող երևոյթը մեծ կամ փոքր չափերով կրկնուած է մեր բոլոր թեմերում. սկզբում Բալկանեան պետութիւնների թեմերում, ինչպէս Յունաստանն է, Բուլղարիան և Ռումինիան: Տէր Յուսիկ արքեպիսկոպոսի գէմ Ռումինիայում կուսակցական հողի վերայ պայքար էր սկսուած, և մինչև իսկ կառավարութեան ներկայացրած, որպէս հակասահմանադրական. բայց նորան յաջողուեց թեմական պատգամաւորական ժողով գումարել, ամբաստանութիւնները հերքել և հետզհետէ խաղաղութիւն հաստատել:

Տարաբաղդաբար մի շատ կարևոր հարց, Քիչնեի կալուածների վէճի հարցը, որ երևան է եկել պատերազմի տարիներին, մինչև օրս իւր արդար լուծումը

չէ ստացել: Այդ կալուածը հաստատուն հրովարտելով նուիրուած է ֆիւնէի առաջնորդարանին, բայց կապալաւուն ինչ ինչ ձեւական հիմունքներով կառավարութեան ներկայացրել է իբրեւ էջմիածնի կալուած, իսկ ուսմանական օրէնքներով օտար երկիրներում եղած վանքերը իրաւունք չունին այնտեղ կալուած ունենալու: Այդ պատճառով էլ մեծ կալուածի եկամուտները իբրեւ վիճելի՝ գնալովտ է մնում պետական բանկում մինչև դատի վերջնական լուծումը:

Բուլղարիայի թեմում ևս խլրտում էր յոռաջ եկած մասամբ առաջնորդի ձերբութեան և մասամբ եռագոյն գլխակի պատճառով: Նորընտիր խորհուրդը կամ կեդրոնական վարչութիւնը խելովի հրաժարեցրած է հրատարակում ձերբունի և ժողովրդանուէր Տ. Ստեփանոս արքեպիսկոպոս նովակիմեանին և տեղապահ քնարում Տ. Երուանդ եպիսկոպոս Փերգահճեանին: Գերագոյն Խորհուրդը հակօրինական համարելով այդ գործողութիւնը, վերականգնեց առաջնորդի իրաւունքը, դէմ չլինելով, որ Տ. Երուանդ եպիսկոպոսը լինի որպէս տեղապահ և օգնական առաջնորդի: Սակայն Ստեփանոս արքեպիսկոպոսի մահուամբ խնդիրն ինքնին լուծուեցաւ, և հետագրուեցաւ Երուանդ եպիսկոպոսին, որ Լիոն էր գնացած յատուկ յանձնարարութեամբ, վերջաւորել այնտեղ իւր գործերը և վերադառնալ Բուլղարիա, վարելու առաջնորդական պաշտօնը:

Անկերպարան վիճակի մէջ է և Եւրոպայի թեմը: Տեսականապէս այդ թեմը միամբողջութիւն պիտի կազմէր Փարիզի, Լիոնի և Մարսէյի շրջանների և ապա Լոնդոնի և Մանչեստրի համայնքների հետ և Բալթիկան Տ. Գրիգորիս եպիսկոպոսն իբրեւ կաթողիկոսական պատուիրակ զըլխաւորէր թեմը: Բայց պաշտօնավարութեան անյաջող ընթացքի հետեանքով թողեց և հաստատուեցաւ Մարսէյում, իւրովի իրեն առաջնորդ հռչակելով շրջանի համար, առանց ընդունուելու գաղութի մի մասի կողմից, մինչև որ վերջերս հետագրով իւր հրաժարականը յայտնեց:

Աւելի բաղդաւոր վիճակի մէջ չէր Լիոնի շրջանը. նոյնպէս անվերջ վէճերի վայր դարձած և համայնքները երկուսի

բաժանուած: Գերագոյն Խորհուրդը Ն. Սրբութեան հաճութեամբ Տ. Երուանդ եպիսկոպոսին Բուլղարիայից յատուկ յանձնարարութեամբ Լիոն ուղարկեց, որ պէտք է աշխատէր համայնքի միութիւնը հաստատել մի նոր, անկուսակցական վարչութիւն կազմակերպելով, պարզել նաև շրջանի եկամուտները, թէ հնարաւոր է առանձին փոխանորդութիւն հաստատելու, թէ ոչ: Տ. Երուանդ եպիսկոպոսին յաջողուել է չէղոք հողի վերայ մի նոր վարչութիւն ստեղծել, որ Լիոնի շրջակայքի ներկայացուցիչների միացմամբ կեդրոնական վարչութիւն պիտի լինի ամբողջ շրջանի համար: Արդարեան ֆոնդից էլ Ն. Վեհափառութիւնը հնարաւոր համարեց յիսուն ֆ. ստերլինգ նպաստ նշանակել եկեղեցու շինութեան գործը առաջ տանելու համար: Յոյս ունինք, թէ վերջապէս այս կարգադրութիւններով պիտի վերջանան երկպառակութիւնները և միութիւն պիտի ստեղծուի շրջանի բոլոր հատուածների մէջ, մինչև վերջնականապէս կարելի լինի կարգաւորել Եւրոպայի թեմի խնդիրը:

Բայց երկպառակութեան հողի վերայ ամենադժուար կացութիւնն ստեղծուած էր Ամերիկայի արեւմտեան և արեւելեան թեմերում: Կալիֆորնիայի թեմի առաջնորդ Տ. Գարեգին եպիսկոպոս Խաչատրեանի քառամեայ պաշտօնավարութիւնը լրացած լինելով, երեսփոխանական ժողովի մէջ երկու հասանք է գոյանում. մի մասը նիւթապէս անկարելի համարելով ուրոյն առաջնորդի պահպանութիւնը, կամենում է տեղապահութեամբ միայն կառավարուել (որոշում 1932 թ. սեպտ. 24-25), միւս մասը հակառակը պաշտպանելով՝ վերընտրում է Տ. Գարեգին եպիսկոպոսին առաջնորդ (1933 թ. փետր. 19): Գերագոյն Խորհուրդը ծանօթանալով երկու ժողովների գումարման պայմաններին և որոշումներին, երկուսն էլ չեղեալ է համարում և երեսփոխանական նոր ժողով նշանակում, կողմերին յորդորելով համեմաշխութեան: Դորա հետեանքով 1933 թ. դեկտ. 13 ին երկու կողմերի համաձայնութեամբ նոր կեդրոնական վարչութիւն է կազմում Գեղամ վարդապետ Գասիմեանի ժամանակաւոր տեղապահութեամբ, մինչև

երեսփոխանական նոր ժողովի գումարումն ու վէճի առարկայ եղած խնդրի լուծումը:

Բայց կրքերը ծայրահեղութեան հասան և երկպառակութիւնը ցատալի վախճան ունեցաւ յատկապէս Ամերիկայի արեւելեան թեմում, որ ինչպէս յայտնի է Տ. Ղեոնդ արքեպիսկոպոսի մահուամբ վերջացաւ: Երկպառակութեան թանձրացեալ առիթը եռադոյն զրօշակի գործածութեան խնդրին է եղել: Դաշնակցական կուսակցութիւնը կամեցել է Չիքակոյի արուեստահանդիսի հայկական օրը կախել այդ զրօշակը իրրեւ աղղային զրօշակ. բայց Գործադիր Յանձնաժողովը անյարմար է համարել այդ՝ երկպառակութեան առիթ չառեղծելու համար, քանի որ այդ հոգի վերայ վէճեր են ծագել զազոյթահայութեան ուրիշ հատուածներում: Առաջնորդը, որ հրաւիրուած է եղել նախագահելու օրուայ հանդիսին, այդ պայմանների մէջ միայն իւր համաձայնութիւնն է տուել: Ահա այս խնդրի շուրջն է, որ պայքարը ծայրայեղութեան է հասել և կրքերը սրել:

Գերադոյն Հ. Խորհուրդը Յանձնաժողովի տեսակէտը ուղիղ համարելով և կամենալով խուսափել դժտութիւնը խորացընելու առիթներից, խնդրում է Ն. Վեհափառութեան յատուկ կոնդակով լուսարանել զրօշակի գործածութեան հետ կապուած անպատեհութիւնները ու զգաստութեան և խոհեմութեան հրաւիրել յուզուած մտքերը. բայց կոնդակը տեղ չհասած, սեպտեմբերի 2-ին գումարում է նիւ-եօքքում երեսփոխանական ժողովը, որ երկու մասի է բաժանուում և երկու տարրեր վայրերում գումարում: Դաշնակցական կամ նրանց համակիր պատգամաւորներից գումարուած ժողովը առաջնորդին պաշտօնանկ է հրատարակում, իսկ Մարթինիկ հօտելում գումարուածները պաշտպանում և հաւանութիւն տալիս նորա ընթացքին: Գերադոյն Հ. Խորհուրդը քննելով իւր ստացած բոլոր գրութիւնները, ճանաչում է ապրիլի 27-րդ փողոցի եկեղեցու ժողովը և նորա օրոշումը առաջնորդին հրաժարեցնելու նկատմամբ՝ անվաւեր, բայց և թերութիւններ գտնելով Մարթինիկի ժողովի գումարման մէջ, կարգադրում է Տ. Ղեոնդ արքեպիսկոպոսին՝ պատեհ ժամանակին երեսփոխանական նոր ժողով հրաւիրել իւր նախագահութեամբ և աշխատել մի յայտարարի բերել պառակտուած երեսփոխանութիւնը:

Տարաբաղդարար կրքերի բորբոքումը իւր տխուր հետեանքն է ունենում Տ. Ղեոնդ արքեպիսկոպոսի եղերական մահուամբ, երբ Ա. Խաչ եկեղեցու հոգարար՝ ձուլեան հրաւիրմամբ, զգեստաւորուած եկեղեցի էր մտնում թափօրով՝ պատարաղելու: Այս ցաւալի եղելութեան առիթն է. Սրբութիւնը տալիս է յատուկ կոնդակ, զատապարտելով անյուր եղեւնագործութիւնը, Մամբրէ վարդապետ Դաւիթայեանին ժամանակաւոր տեղապահ նշանակում, պատուիրելով գործել հանդուցեալի նախագահութեամբ եղած վարչութեան հետ, իսկ հաւանակ ընտրուած վարչութեան պատուիրում զաղարեցնել իւր գործունէութիւնը և ենթարկուել հայրապետական կարգադրութեան. սաստում է նաև զգաստանալ այն հոգեւորականներին, որոնք իրենց ընթացքով, համերաշխութեան փոխօրէն, նպաստում են երկպառակութեան և թշնամութեան խորացման:

Գրութեան վերջին փուլի մասին զեկուցում կ'անէ Տ. Գեորգ արքեպիսկոպոսը:

7

Սակայն մեր արտասահմանեան հատուածներից ունինք և ուրախ տեղեկութիւններ յայտնելու. այդ այն եղբայրական և սրտակից յարաբերութիւնն է, որ ստեղծուած է մեր նուիրապետութեան բարձրագոյն աթոռների ներկայացուցիչների մէջ: Նորին Սրբութիւնը իւր օրհնութեան անդրանիկ կոնդակի մէջ արդէն նշել էր այդ գիծը, իւր գնահատող վերաբերմունքը դէպի Կիլիկիոյ տան զոյգ կաթողիկոսների անձնաւորութիւնը, դէպի Երուսաղէմի և Կ. Պոլսոյ աթոռներն ու նրանց արժանաւոր պատրիարքները: Իսկ այնուհետև նրանց մէջ փոխանակուած պաշտօնական և մասնաւոր ընդթ կրող գրութիւններով մշակուել է աւելի սերտ և եղբայրական յարաբերութիւն:

Սուրբ ժողովրդի հիւրընկալ երկնքի տակ տեղաւորուած է Կիլիկիոյ գաղթականութիւնը իւր զոյգ կաթողիկոսներին

հովանաւորութեան տակ, հետամուտ՝ նիւթականի հետ՝ բարեքելու իւր եկեղեցիներն ու զպրօցական-կրթական հաստատութիւնները: Մեր Արքայնագոյն կաթուղիկուն էլ ըստ ամենայնի իւրը համարելով նրանց յաջողութիւններն ու կարիքները՝ իւր կողմից Արքայեան ֆոնդի հաշուին հաղհնաէ օգնութիւն է հասցրել 1900 Ք. տարիլին, թեթեւցնելու որբերի և այրիների, կարօտեալների և արկածեալների (Բէյրութում այրուեցաւ փայտէ մի ամբողջ թաղամաս, ուր մեր գաղթական եղբայրներն էին բնակուած) վիճակը: Իսկ Շնորհադարձ Տ. Սահակ և Տ. Բարդէն կաթուղիկոսների եղբայրական յարաբերութեան ապացոյցը և սրտացաւութիւնը գէպի Մ. Աթոռը տեսանք վերև:

Երուսաղէմի աթոռը կրօնական կեդրոն լինելուց զատ՝ հանդուցեալ եղիշէ պատրիարք Դուրեանի և այժմ Տ. Թորգոմ պատրիարքի կառավարութեամբ զառնում է մեր եկեղեցու համար առաջնակարգ մասւոր կեդրոն, իւր ժառանգաւորաց կարգաւորեալ զպրօցով, «Սիոն» ամսաթերթով, Դուրեան շարքի հրատարակութիւններով և Սրբոյ Թադմանչաց — Դուրեան Գրական մրցանակաբաշխութեամբ: Ամենապատիւ պատրիարքի և միաբնակութեան սիրոյ ապացոյցը գէպի Մ. Աթոռը նոյնպէս յիշատակուեցաւ վերև:

Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ պատրիարք Տ. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Նարոյեանն էլ ոչ մի առիթ չի փախցրել իւր յարգանքը մատուցանելու գէպի Մ. Աթոռը և նորա զահակները, թէ հանգուցեալին և թէ նորընտիր Հայրապետին, չնայելով ծանր վիճակին՝ նիւթական օգնութիւն ևս հասցընելով:

ԻՐԱՋԵԿ

Ս. Էջմիածին, Յունիս 1934

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

Անցեալ Սոստոս ամսոյ ընթացքին Ս. Աթոռոյ ՏԵՐԵՆ Ժողովը ի նիստ զուարուեցաւ իրեն վարչական Մարմին տասնըմէկ անգամ, իսկ իրեն ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԱՏԵԱՆ չորս անգամ, նոյնպէս ՌԱՍՈՎՆԱԿԱՆ ԽՈՒՈՒՐԴը երկու անգամ, իւրաքանչիւրը զբաղելով իր իրաւասութեան մէջ եղած խնդիրներով:

● Եւ. 2 Օգոստ. — Հնդկաստանի Ուղղափառ Ասորի եկեղեցւոյ Պետը Մորան Մար Բապիլոս որ զացած էր Անտիօք հարթելու վարչական անհամաձայնութիւններ, երկու քահանաներու հետ այցելեց Պատրիարքարանս, Ս. Պատրիարքը Հայրը Եպիսկոպոսներով և վարդապետներով զինքը ընդունեց Պատրիարքարանի նոր կահաւորուած վոքերի զահլիճին մէջ: Երկու եկեղեցիներու մասին փոխադարձ ծանօթութիւններ ստանալէ ետք Սրբազան հիւրը, Լուսարարապետ Մեսրոպ Սրբազանի առաջնորդութեամբ, Մայր Տաճարը Իշալուստ և երկրպագութիւն և մեկնեցաւ Այն Քէրմի Ռուսաց վանքը ուր կը կենայ հիւրարար:

— Երեկոյեան ժամերգութիւնէն ետքը Ս. Յակոբայ Տաճարին մէջ Սրբազան Պատրիարք Հայրը զպրօնական չորս աստիճաններ տուաւ ժառանգաւորաց տանեօթ սաներու և յետոյ կիսասարկաւագութեան աստիճան տուաւ անոնցմէ երեքին: Այս հոգեւոր շնորհաբաշխութեան ետքը ժառանգաւորաց Սրահին մէջ, նախագահութեամբ Ս. Պատրիարքին և ի ներկայութեան Միաբնակութեան և ուսուցիչներու, տեղի ունեցաւ ժառ. վարժ. ի զպրօցական մրցանակարարութեան հանգէսը, աշակերտներու կողմէ եղան հառեր և երգեր, իսկ Տեսուչ Տ. Տիբան Վրդ. կարգաց զպրօցին կրօնական, կրթական և վարչական վիճակը ներկայացնող տեղեկագիր մը, յետոյ Ս. Պատրիարք Հայրը մրցանակներ տուաւ իւրաքանչիւր զաստարանի կրօնագիտական, հայագիտական, լեզուներու և վարք ու բարքի մէջ առաջին եղողներուն: Հանդէսը վերջացաւ Սրբազան Հօր խրատականով և պահպանիչով:

Այս հանգէսը փակումն էր տարեկան քննութիւններուն որ տեղի ունեցան անցնող Յուլիս ամսուան 17-26 ին, մեծաւ մասամբ զբաւորւ Ս. Պատրիարք Հայրը անձամբ ներկայ եղաւ լեզուներու բերանալի քննութեանց ևս մօտէն հետաքրքրուեցաւ զպրօցի կրթական կեանքով և իր գոհունակութիւնը յայտնեց Տեսութեան և ուսուցչաց աշխատութեան, զպրօցին յառաջդիմութեան համար:

● Կիր. 5 Օգոստ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարին մէջ, Ս. Պատրիարք Հայրը Սարկաւագութեան աստիճան տուաւ ժառանգաւորաց սաներէն Ալատ Ինթոյեանի, Թովմաս ձէրէճեանի և Նուպար Թէրզեանի: առաջինը տարի մը առաջ աւարտած էր զպրօցին ընթացքը և կը հետեւէր Սարկաւագաց Բ.